

"כיבוש" ארץ ישראל, מלת גנאי או שבח?

חלק א'

הקדמה

ראשי השלטון בימינו מכריזים על "התנתקות" או על "התכנסות" (כלומר הוצאת אוכלוסיות יהודיות מן שטחי א"י, כדי להעביר את אדמותיהם לידי נכרים). תירוץ בפייהם שהוא כביכול מוסרי, "די לכיבוש!". מלת קסם זו נפוצה בעמנו מאז מלחמת יום הכפורים (תשל"ג) ולא נשמעה תגובה הולמת מצד מרבית רבני א"י. שתיקתם לטענת "די לכיבוש!" גרמה לכך שאפילו יהודים שומרי תורה ומצוות הלכו שולל אחרי דמגוגיה שלילית זו. חלק מהרבנים (ואפילו המפורסמים שבהם) אחזו בשתיקה מחמת פחד שייאשמו ע"י ערכאות המשפט ב"גזענות". וחלק מסויים שתקו כי לא למדו היטב את הנושא וחשבו לתומם שמצוות א"י היא רק הדיור בה בלבד, ולא עצם הכיבוש להוציא א"י מידי נכרים. ולכן גם בין ציבור הרבנים המעריצים את שמו של הרב אברהם קוק, מקצתם לא מחו בכל תקף נגד תכניות כפרניות הללו של "התנתקות" ו"התכנסות". אמנם, אמרו קדמונינו: "מעט אור דוחה הרבה מן החושך". יהי מאמר זה מועיל בעזרת ה' לברר נושא זה באופן ברור ומובהק. וכדברי מורנו רצי"ה זצ"ל, כאשר בקש לחנך יסוד חשוב, חזר לבארו שוב ושוב ואמר: "נחזור על הראשונות". [ע"פ כריתות ח ע"א].

בשלשה מקומות ציונה התורה לא לתת לנכרים אחיזה בארץ ישראל (אלא אם כן הוא "גר תושב". עיין תנאים לכך בדברי רמב"ם, הל' עבודה זרה, סוף פרק עשירי):

"וְשָׂתִי (ש' מנוקדת פתח, כמו "ושמתי") את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים, וממדבר ועד הנהר. כי אתן בידכם את יושבי הארץ וגרשתמו מפניך. לא תכרות להם ולא לאלוהיהם ברית. לא ישבו בארצך, פן יחטיאו אותך לי... כי יהיה לך למוקש" (שמות כג, לא-לג).

"כי אתם עוברים את הירדן אל ארץ כנען, והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם וכו' וכו'. והורשתם את הארץ וישבתם בה, כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה" (במדבר לג, נא-נג).

"כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה, ונשל גוים רבים מפניך, החתי הגרגשי וכו' וכו'. החרם תחרים אותם, לא תכרות להם ברית, ולא תחנם. ולא תתחתן בם, בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך. כי יסיר את בנך מאחריך" (דברים ז, א-ד).

האם האיסור הנ"ל מוסב אך ורק על שבעה עמים (הכנעני, החתי האמורי וכו') או גם על כל שאר אומות העולם? "אור החיים" (על במדבר לג, נב) מפרש שמדובר על כל אומות העולם. ויש להביא ראיה לכך כי הרמב"ם כאשר דן באיסור "לא תחנם" או "לא תתחתן בהם", ברור הדבר לכולם שמדובר על כל אומות העולם, ולא רק בשבע אומות הקדמוניות המפורטות במקרא. וכבר הגר"י קאפח (הל' איסורי ביאה, תחילת פ"ב, פסקא ב) ביאר מדוע הרמב"ם פסק כאן רשב"י "לרבות כל המסירין" (קידושין סח ע"ב).

דעת רש"י

נחזור להפסוק השני שהבאנו (על במדבר לג, נב-נה) שם המצוה היא "והורשתם". מבאר רש"י: "והורשתם אותה מיושביה, ואז 'וישבתם בה', תוכלו להתקיים בה. ואם לאו, לא תוכלו להתקיים בה" עכ"ל. ורש"י אמר כך פעם נוספת בפסוק נ"ב: "והורשתם: וגרשתם". [וזאת מפני שהלשון הוא הפעיל, "והורשתם"]. הרי רש"י מלמד שעצם המצוה היא הגירוש כשלעצמו. אבל "וישבתם בה" הוא רק גמול ושכר על שקיימנו המצוה של הגירוש.

ובאמת דברי רש"י מקורם בספרי תחילת פרשת ראה, "כי אתם עוברים את הירדן לבוא לרשת את הארץ וכו' וירשתם אותה וישבתם בה" (דברים יא, לא) שם נסחו חז"ל דבריהם כך: "בשכר שתירשו, תשבו" עכ"ל. כלומר להצליח ולשבת בא"י הוא תוצאה ושכר על גוף המצוה של "תירשו" (תגרשו). ורש"י חזר על עמדתו זאת בביאורו לגמרא (גיטין ח ע"ב). שם מובא כי כאשר גוי מוכר ליהודי שדה או בית, אם המכר היה בשבת התיירו חז"ל לומר לגוי לכתוב שטר המכר. זאת למרות שבדרך כלל אין ליהודי לבקש מהגוי לעשות עבורו מלאכה בשבת. לשון הגמרא: "משום ישוב א"י לא גזור רבנן". רש"י על פסקא זו מוסיף: "לגרש עכו"ם ולישב ישראל בה". ותמוהים דבריו, מה הוסיף רש"י על מלים שבגמרא? אלא שבגמרא משמע שהמצוה היא שהיהודי יתישב בבית זה או שדה זה. אבל לא כן הוא, אלא (לפי רש"י) עיקר המצוה הוא להוציא את הגוי מבעלותו על הקרקע או הבית. וזה מתאים לדבריו בפירושו לתורה (הנ"ל).

דעת רמב"ן

אמנם רמב"ן (בפירושו לבמדבר לג, נג) חולק על רש"י, וסבור ששיבת ישראל בא"י איננו רק שכר, אלא היא מצוה לא פחות ממצות הגירוש. וכן בדבריו בהשגותיו ל"ספר המצוות" לרמב"ם הוא קובע שיש שני חלקים למצוה זו. [א] "לא נעזבה [לארצנו] ביד זולתינו מן האומות, או לשממה וכו' וכו'. הרי נצטוינו בכיבוש בכל הדורות". [ואחרי שהאריך בזה משך 28 שורות, עובר לחלק השני, לשם דן רק בשמונה שורות, כדלהלן]. [ב] "ואומר אני כי המצוה שחכמים מפליגים בה והיא דירת א"י, שכל היוצא ממנה ודר בחו"ל יהא בעיניך כעובד ע"ז, הכל הוא ממצות עשה הזה, שנצטוינו לרשת הארץ,

ולשבת בה. אם כן מצות עשה לדורות מתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן הגלות" עכ"ל.

[מאמר ביניים, היו שהסבירו כי מצוות הכיבוש מוטלת רק על הציבור, שהם בני כיבוש. אבל לכאורה זה לא נכון. כי בכל מקום ומקום שהאדם זורע ונוטע, או מקים לו בית, הוא מציל את הארץ מן השממה. ומעשה זה נכלל בתחילת חלק ראשון מדבריו, שהוא "והורשתם". ויותר מזה, באותו מקום שהיהודי דר, ממילא הנכרי איננו דר שם, ובזה גם הוציא את המקום ההוא מידי זולתנו. ובזה הרי גם היחיד מקיים, אמנם באופן מצומצם, את מצות הכיבוש].

דעת ר' חיים בן עטר ("אור החיים")

בחילוקי דעות הנ"ל בין רש"י ורמב"ן, אשר רש"י סבור כי עיקר המצוה הוא לגרש את הנכרים מא"י, כותב "אור החיים" כי האמת עם רש"י: "ונראה פשט הכתוב כדברי רש"י, ממה שגמר אומר 'כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה'. ואם הישיבה היא המצוה, היה לו לתלות בעיקר המצוה ולומר: 'כי לכם נתתי את הארץ לשבת בה' עכ"ל.

דעת רמב"ם, ויישוב שו"ת אבני נזר

חשוב לדעת מה דעתו של הרמב"ם בנושא זה, כי הוא היה מגדולי הפוסקים. אמנם כמה מהרבנים החשובים ביותר בדורנו סבורים כי לפי הרמב"ם אין שום מצוה מהתורה לכבוש את א"י, או אפילו לדור בה, כיון שהרמב"ם לא מנה ענין זה בספרו "ספר המצוות". תמוהים דבריהם, שהרי הרמב"ם הפליג מאד בשבח דירת ארץ ישראל (ראה אריכות דבריו בהלכות מלכים, סוף פרק חמישי). הוא אסר על הדר בה לצאת ממנה. הוא פוסק שהאשה יכולה לכוף את בעלה לעלות לא"י, ואם לא תעלה יתן לה גט. ועוד כארבעים הלכות השייכות ליישוב א"י גם בזמן הזה.

לנגד אותם רבנים הסבורים שאין בכך מצוה, יש להעמיד דברי "פתחי תשובה" (על שו"ע אבן העזר סוף סי' ע"ה) הכותב: "כל הזמנים שווים לקיום מצוה זו, וכן מבואר מכל הפוסקים ראשונים ואחרונים". כלום לא ידע שהרמב"ם משמיט זכרונה מ"ספר המצוות"? וכן יש ענין להביא כאן דברי ה"חזון איש" ("אגרות ראיה", ח"א סי' קע"ה) המסכם "ומצות א"י הוכרעה ע"י הרמב"ם והרמב"ן ושאר פוסקים". כלום הוא לא נזכר מהשמטת הרמב"ם?

אלא ודאי הוא שגם הרמב"ם בדיעה שהיא מצוה דאורייתא, ולא פירט המצוה כי היא נכללת בתוך איזו מצוה אחרת (כדלהלן). כך מבאר שו"ת אבני נזר (על יו"ד סי' תנד, פסקא ו') כי כאשר התורה צייתה "החרם תחרימם" (דברים כ, יז) לא היתה מטרתה לשם עצם ההריגה, אלא לאיים עליהם כדי שיעזבו את הארץ ויתנו מקום לעם ישראל לדור

בה. אדרבה, יהושע בן נון שלח אגרות לכל שבעת האומות שהרוצה לעזוב את המקום יאפשרו לו זאת. וכן שלח אגרות שהרוצה להשלים עם כוחות הכיבוש, כלומר לקבל על עצמו לקיים שבע מצוות בני נח, ולהיות "גר תושב", יאפשרו לו זאת (מבואר בירושלמי, שביעית, פ"ו). ובכן מצות "החרם תחרימם" לא היתה מוחלטת. אלא מטרתה היא כדי לתת אפשרות לישראל להתקיים בארץ הקודש (וברוח הדברים הללו כתב רמב"ן, בהשגה ד' ל"ספר המצוות"). ולכן, לדעת "אבני נזר", לא היה רמב"ם זקוק לפרט בנפרד מצוות א"י, כי היא כבר נכללת במצות "החרם תחרימם". ואם כנים הדברים, הרי מכאן שהרמב"ם מסכים שהמצוה היא בעיקר הכיבוש כשלעצמו. והדירה בה היא רק תוצאה מכך.

יש רעיון נוסף. במצוות "לא תחנם" (לא לתת לנכרי אחיזה בקרקע א"י) כתב הרמב"ם טעם לדבר: "אזהרה שהזוהרנו שלא ישכנו עובדי ע"ז בארצנו כדי שלא נלמד מכפירתם, והוא אומרו יתברך: 'לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי'" (שמות כג, לג) עכ"ל לענינו ("ספר המצוות", לא תעשה נ"א). הרי אם התורה מזהירה אותנו לא להשכין נכרים מועטים בינינו, פן נתקלקל ע"י השפעתם, כמה עוד יותר חמור הדבר לדור ביניהם בחו"ל, כאשר אנו קבוצה קטנה מוקפת מליוני נכרים המשפיעים עלינו? וזו סברה פשוטה לכל מי שלומד את הכתוב בתורה. ונראה לומר כי לכן הרמב"ם לא מנה מצוות דירה בא"י למצוה נפרדת, כי היא כבר נכללת במצוות לא תעשה זו, שנגזר במקום מסויים כקהילה מאוחדת ללא השפעת הנכרים. ולא שהרמב"ם מעצמו הוסיף טעם זה למקרא, אלא שזה מפורש בפסוק עצמו: "פן יחטיאו אותך לי". לפי דברינו, מצוות יישוב א"י למדנו מהמקרא "לא ישבו בארצך".

מעניינים ביותר דברי רמב"ם בסוף אגרתו "אגרת השמד" (בספר "אגרות הרמב"ם", מהדורת הרב יוסף קאפח, עמ' קיט) שם מתריע שהנמצא בעיר שאין מעשיה טובים, חייב לצאת משם וללכת לעיר שמעשי אנשיה טובים. וכותב: "וכל זה כשהיו שתי עיירות מישראל. אבל אם היה המקום גוים, על אחת כמה וכמה שישראל הנמצא שם חייב לצאת מאותו המקום וללכת למקום טוב. וישתדל לעשות כן ואע"פ שמביא עצמו בסכנה [בדרכים] עד שינצל מן המקום הרע שאינו יכול להעמיד בו דתו כראוי, וילך עד שיגיע למקום טוב. וכבר נתפרש ע"י הנביאים שכל הדר בין הכופרים שהוא כמותם. שכן אמר דוד המלך ע"ה 'כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים'. הרי שקל דירתו בין הגוים כאילו עובד אלהים אחרים" עכ"ל. [ובהמשך דבריו מבואר שזה מדובר אפילו כאשר אין הכופרים ההם מכריחים לאדם לעשות כמעשיהם].

יש לבאר, למה לנו להוסיף מקור אחר על דברי שו"ת אבני נזר הנ"ל שהביא מהפסוק "החרם תחרימם"? התשובה לכך כי הוא דן רק בבחינת הכיבוש (חלק ראשון של דברי רמב"ן בהשגתו ל"ספר המצוות" (הבאנו דבריו לעיל) אבל אנו מוסיפים מקור מהפסוק "לא ישבו בארצך" על עצם הדירה בא"י (חלק שני של דברי הרמב"ן בהשגתו הנ"ל). וסופו של דבר, ברור שהרמב"ם הכליל מצוה זו בספרו על המצוות, אלא היא

מצורפת לענין אחר השייך לה. וצדקו "פתחי תשובה" וה"חזון איש", ולא צדקו החושבים שהרמב"ם השמיט מצוה זו.

[הערת ביניים. יש להפנות תשומת לבם של הלומדים כי שתיקת פוסק מלהזכיר נושא מסוים איננה ראיה כלל שהוא חולק על "ראשון" שקבע בזה איזה דין. כי סיבות רבות לכך, אחת מהן שקשה להקיף בספר אחד כל הפרטים שבתורה, וזאת במיוחד כאשר בדורו ענין מסוים אינו נוגע למעשה. ומה נאמר ממה שהשו"ע לא הזכיר דיני חרישה בשבת, או האיסור לשקר או לספר לשון הרע? כלום נטעה לחשוב כי סבור שאינם אסורים? אלא מפני הקיצור זה נשמט. כך נאמר בענין כיבוש א"י, אין שום הוכחה ממה שהפוסקים שהשמיטו זכרון המצוה.]

דעת רמ"ק ו"חסד לאברהם"

הבאנו לעיל נימוק רציונלי למצות גירוש הגוים; כדי שיהא מקום כאן לכל מליונים של בני עמנו לשכון בארצנו. ויש לזה גם צד בטחוני. כי כאשר נמצאו בינינו בני אומות אחרות, זו רק שאלה של זמן מתי יתעוררו לבקש לעצמם זכויות של בעלות ויפעלו להוציא אותנו מהמקום הזה. "הן עם לבדד ישכון". אם נהיה לבדד, נצליח בעז"ה לשכון כאן לאורך ימים. אבל בנוסף לכך יש גם טעם רוחני ופנימי. לאומות יש תרבות זרה של חומריות ומתירנות. כאשר אין סביבנו השפעות מזיקות, נוכל לשמור על טהרת ארחות חיינו. דבר זה נרמז בדברי רמ"ק בביאורו לזהר ("אור יקר", חלק רביעי, עמ' קלד, קמא). והוזכר ע"י ה"חזון מלובלין" בספרו "זאת זכרון" (פרשת לך לך, ד"ה וזרות עמו). וכן ע"י אדמו"ר ר' אלימלך מליזענסק ("נועם אלימלך" ב"צעטיל קטן" שבסוף ספרו). וכן ע"י הגאון ר"א חבר ("שיח יצחק", מהד' שנת תש"ס, עמ' קלח). שבע אומות הן מול שבע מדות רעות בסיסיות (תאוה, קנאה, גאווה, קמצנות, שנאת הבריות, עצלות, עצבות). מלחמתנו נגד הימצאות האומות בינינו היא כדי לבער מדות רעות מקרבנו. וכל שטח ושטח שבכל "רוחב ארצנו עמנואל" הוא מול ענין רוחני מסויים. ולכן כתב שם רמ"ק ("אור יקר", ח"ד, סוף עמ' קנ"ב) "וכמו ששכינה אינה בשלימות בעוד שמקום המקדש אינו בשלימותו ועל מכונו, כן שכינה אינה בשלימות כאשר ארץ ישראל אינה בשלימות גבולה, שהוא מנחל מצרים ועד הנהר הגדול נהר פרת; וישראל שוכנים כל אחד ואחד בחלק המגיע לו כפי גורלו האמתי וכו'. ויהיו כולם ממלאים את כולה" עכ"ל לעניננו. הדברים הובאו ע"י ספר "חסד לאברהם" של ר"א אזולאי (מעין ג, נהר ז). [רעיון זה נרמז בדברי המלבי"ם, במדבר לג, נג"נד].

כאשר מעיינים במקרא, מוצאים שהתורה מְצוּה עלינו לכבוש את כל הארץ כולה, ולא להסתפק בכך שנגור באזור מסוים ממנה בלבד. כך ה' הודיע לאברהם "ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגורך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם, והייתי לכם לאלהים" (בראשית יז, ח). וכן הוזכר ע"י משה "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת

להם בך ותדבר אליהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים, וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם, ונחלו לעולם" (שמות לב, יג). צריכים לדייק, משום מה יש תוספת מלת "כל"? מה היה המקרא חסר אם לא היתה כתובה מלה זו? אלא באה ללמד שהחובה היא לכבוש את כל הארץ כולה, מנהר פרת ועד נחל מצרים, ללא שיור כל שהוא.

חלק ב'

ביאור העונש החמור אם אין אנו מבצעים כיבוש זה

כאשר יהושע, הכובש הראשון, העביר ישראל את הירדן הוא העמיד בירדן י"ב אבנים לעדות. וחז"ל מוסרים לנו כך: "עודם בירדן", אמר להם יהושע: דעו על מה אתם עוברים את הירדן; על מנת שתורישו את יושבי הארץ מפניכם, שנאמר 'והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם'. אם אתם עושים כן, מוטב. ואם לאו, באים מים ושוטפים אותי ואתכם" (סוטה לד ע"א). ומפרש רש"י על הגמרא: "התנה עמהם על מנת להורישם". [רש"י העתיק גם כן הדברים בביאורו לתורה (במדבר לג, נא). עיי"ש הסברו של "גור אריה" למהר"ל]. ומה הוא העונש אם אינם מקיימים תנאי זה? מפורש בתורה: "ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם, והיה אשר תותירו מהם לשכים [ש' שמאלית] בעיניכם ולצנינים בצדיכם, וצררו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה. והיה כאשר דמיתי לעשות להם, אעשה לכם" (במדבר לג, נה-נו).

מפרש שם "אור החיים": "וצררו אתכם. פירוש, לא מלבד שיחזיקו בחלק מהארץ שלא זכיתם בו; אלא גם חלק שזכיתם בו אתם, ויושבים בו, וצררו אתכם על חלק שאתם יושבים בו לומר: 'קומו צאו ממנו!' (על במדבר לג, נה) עכ"ל. [וכן כתב המלבי"ם, פסוק נ"ה]. ומי איננו רואה כיצד תוכחה זו נתקיימה ממש בימינו, כאשר בעבר רוב העם גינה וביזה מי שהציע תכנית "טרנספר" לערבים, וסרבו בתקף. כעת באה עלינו צרה זאת של ההתקוממות הערבית. מדה כנגד מדה. מה טעם עונש מסוים זה? מבאר מהר"ל בספרו "אור חדש" (עמ' ע'), על סוגיא זו במסכת מגילה, דף יא, ד"ה רבי חייא) כי חוסר הגירוש מראה על חוסר סלידה ממדותיהם ותכונותיהם של האומות. "אם כן אותם הדברים שהם באומות, שבשביל אותם דברים [מדות רעות ותכונות שפלות] הש"י מאבדם, אם כן הם בישראל יותר ויותר. לכך אמר 'כאשר דמיתי לעשות לאומות, יבוא עליהם ח"ו'. והבן זה מאד" עכ"ל.

דעת ר' יצחק בן ששת (שו"ת ריב"ש), ודעת שו"ת ישועות מלכו

גדולי הפוסקים הראשונים הדגישו עקרון זה שהבאנו כאן, כי עיקר המצוה הוא הכיבוש, ולא רק הדיור כאן. הריב"ש (נפטר בשנת 1407) כתב בספרו (תשובה ק"א) בענין

מי שחשב כי בדומה למצות רכישת שדה או בית בא"י, כמו כן מותר לעבור על איסור דרבנן כדי לגור בא"י. והשיב: "לא דיבר נכונה בזה. דאדרבה, הקונה שדה מן הכותי היא מצוה גדולה מן העלייה. כי העלייה היא מצוה לשעתה, ולעצמו לבד. לא נתיר בה שבות, בין דמעשה בידים בין דאמירה לכותי במלאכה דאורייתא. אבל יישוב א"י אינה מצוה לשעתה אלא מצוה המתקיימת לעולם היא, ומצוה ותועלת היא לכל ישראל, שלא תשתקע ארץ הקדושה ביד טמאים. ואין למדים ממנה לשאר מצוות. וכן כתב זה הרמב"ן ז"ל עכ"ל. הרי חילק חילוק גדול, שהקונה שדה או בית בא"י ומוציאם מידי הנכרים, עשה תועלת לכל ישראל כולו, וכן תיקון לדורות, לא רק בימי חיי אדם הקצרים בלבד. ועוד חידוש נפלא למדנו מדבריו, אשר הגדיר וקרא קנין הבית "יישוב ארץ ישראל", ולא כן מצות העלייה כשלעצמה.

[נלע"ד מקור לדבריו בדברי חז"ל. בספרי (סוף פרשת עקב, ד"ה כל מקום אשר תדרוך) אמרו "שלא תהא א"י מטומאה בגלוליהם". כלומר אע"פ שכבר ישראל נמצאים תוך גבולות הארץ, אין זאת מספיק כל עוד לא ביערו טומאת העמים מן הארץ.] ויש להוסיף להנ"ל דברי הגאון ר' יהושע קוטנא, מגדולי רבני פולין בדורו (בשו"ת ישועות מלכו, יו"ד סי' ס"ו): "עיקר המצוה אינו אלא הירושה והישיבה, כאדם העושה בתוך שלו, לכבוש את א"י תחת ירושתנו; לא על ביאה ריקנית של עתה" [בתקופה שהטורקים שלטו בארץ]. כך הפסוק תולה מלכות שמים בביעור עובדי ע"ז מארצנו. "ה' מלך עולם ועד, אבדו גוים מארצו" (תהלים י, טז). ועל הפסוק "וזכרתי את בריתי יעקוב וכו' והארץ אזכור" (ויקרא כו, מב) ציינו חז"ל: "גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעיה" (תהלים פ, ט) מה הגפן הזה [שהוא משל לישראל] אין נוטעין אותה במקום טרשים גדולים אלא בולשין אותם מתחתיה ואח"כ נוטעין אותה, כך תגרש גוים ותטעיה" (ויקרא רבה לו, ב). מפרש מהרז"ו (פירוש שנדפס על הדף): "וכל מה שנעקרו הכנענים יותר מתוכה, הצליחו ישראל יותר. ואשר הותירו מהם נעשו לישראל לקוצים מכאיבים" עכ"ל.

דעת מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק

ישנה שאלה מפני מה אין אנו נוהגים לברך ברכת המצוות ("אשר קדשנו במצוותינו וצונו") על העלייה לארץ ישראל. רי"ל מיימון (שר הדתות הראשון למדינת ישראל) חקר בשאלה זו, ומאמרו הודפס ע"י מוסד הרב קוק בסוף מהדורתם של "קיצור שולחן ערוך" לר"ש גנצפריד. ושם בסוף המאמר (עמ' תכז) מוסר ששאל שאלה זו מהגאון הגדול מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק. וענה מרן: "מצות הישיבה בא"י היא רק התחלה למצוה. אבל המשך המצוה ותכליתה היא כמו שכתב רמב"ן 'שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן ה' ית' לאבותינו ולא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות או לשממה'. וזו היא תכלית היסודית של מצות ישוב א"י, לגאול את אדמתה מידי זרים ונכרים ולכבוש אותה; וגם להחיותה ולהפרותה ולהושיב את נשמותיה (ש' מנוקדת פתח) ולבנות חורבותיה. וכיון שזה תלוי גם בגורמים חיצוניים, הרי זה כמו שכתב הרשב"א (שו"ת

ח"א סי' י"ח) שאין מברכין על מצוה שאינה תלויה כולה ביד העושה. ומשום זה לא תקנו ברכה על מצות יישוב א"י עכ"ל.

פעמים רבות כתב הרב אברהם קוק כרוזים ואגרות כדי לחזק ידי "הקרן הקיימת לישראל" לגאול את קרקעותינו מידי הנכרים. וכך כתב בשנת תרצ"ד: "וחז"ל עשו כמה תקנות שעל ידם תשוב הקרקע לידי ישראל [עיי"ש שמפרט כמה מהן]. על כן כאשר 'הקרן הקיימת לישראל' כל עיקר העסק שלה היא לקנות חבלי אדמה בא"י, להוציא אותם מידי הגויים ולהכניסם לידי ישראל, הרי זו בכלל מצוות כיבוש א"י השקולה ככל המצוות שבתורה. והראיה [לכך] שהרי מעיקר הדין חייבה אותנו התורה לעסוק בזה אפילו ע"י מלחמה. ובדרך הטבע במלחמה יש תמיד סכנת נפשות. וכל המצוות שבתורה כתב בהן 'וחי בהם', מה שאין כן בכיבוש הארץ. ואם שאין לנו כעת עסק בכיבוש מלחמה, אבל כיבוש ע"י קנין שיש בידינו לעשות, הרינו מחוייבים להתאמץ בכל עוז לעסוק בזה בכל שלהבת הקדושה של עבודת השי"ת שבלב כל שלומי אמונה ישראל" ("אוצרות הראי"ה", מהד' שנת תשס"ב, ח"א עמ' 519; הועתק מן "חזון הגאולה", עמ' רכ"ב).

ושוב הכריז: "אמת הדבר שכל מה שנעשה עד כה, כטיפה מן הים הוא נחשב לגבי שטחי ארץ רחבים, שהננו חייבים להתאמץ בכל עת לגאול אותם ולהכניסם לקדושת ישראל" ("אוצרות הראי"ה", ח"ב עמ' 457; הועתק מן "חזון הגאולה", עמ' רכ). ראוי להביא כאן עדותו של הרב שמואל מירסקי (המהדיר ובעל ההערות ל"שאלות דר' אחאי גאון") על התבטאות נפלאה של מרן. הסיפור מובא בקצרה ב"ליקוטי הראי"ה" (להרב משה נריה, ח"א עמ' 74) ובשלימותו הובא ב"אוהב ישראל בקדושה" (של דר. יהושע בארי, חלק חמישי עמ' 135. והדברים הועתקו ב"אוצרות הראי"ה", מהד' שנת תשס"ב, ח"א עמ' 63-64. וע"ע שם עמ' 255, 441). וזו לשונו:

"פעם אחת ביקרתי אצל הרב סמוך לאחר חתונתי. היה זה בשנת תר"ץ (1930) לאחר הפרעות הראשונות בירושלים. הרב היסב בראש השולחן ומסכת כתובות פתוחה לפניו, והוא יושב שקוע בהרהורים. "עודני שוקל בדעתי כיצד לגלגל את השיחה לשאלת היום, והנה לפתע ראיתי איש אחד יושב שם והאיש הזה הוציא נייר ובפנותו אל הרב אמר: 'רבים אומרים כי אילו היה רבינו מגלה עכשיו את דעתו, דעת תורה, וכותב בגלוי שאין ברצוננו לכבוש את הארץ ולייסד בה מדינה עברית, כי אם לשבת בה לפני ה' כאבותינו 'שומרי החומות' מעולם, כי אז היו גם ראשי הדת האיסלמית קוראים לשלום, והפרעות היו נפסקות, ולא היה נשפך עוד דם נקי בירושלים עיר קדשנו'."

[ממשיך הרב מירסקי] "לשמע הדברים האלה נזדעזע הרב, וכשהוא מסתכל בי אמר בקול רועד, 'כיצד יכלה להכנס בלב איש מחשבת מעל כזאת בה' ובעמו, שאני אחתום על זה? הלא בזכות בנין הארץ וכיבושה ניגאל!!'. לאחר הדברים האלה, קם הרב ממקומו וגרש את האיש מעל פניו. מעולם לא ראיתי את רבינו בהתרגשות כזאת" עכ"ל.

חלק ג'

מצות "המתנחלים" בזמננו

דעת "כפתור ופרח" וכן "זית רענן"

כאשר אנו מתבוננים בכל הדברים האמתיים הנ"ל, שמא יש מקום לתלות את צרת ההתנתקות (והאיום החדש של "התכנסות") בחטא שלא רק לא קיימנו מצוות הכיבוש, אלא אף חדלנו מלדרוש אותה או להבין בענינה. ודוקא גבורי כח עושי דברו, אותם אמיצי לב הנקראים "מתנחלים" אשר חיו שנים רבות תחת צל איומי הטרור הנפשע, הם הגואלים את כבוד האומה. ולנגד אותם הטועים ומקשים: "הרי יכלו לקיים יישוב ארץ ישראל בהיותם דרים בשאר חלקי א"י? משום מה להם להסתכן לחיות ליד הגבול, במקום כה קרוב לאוכלוסיות הערביות?". נענה בדברי הגאון האדיר ר' אשתורי הפרחי (נפטר בערך בשנת 1355 והיה תלמיד הרא"ש). לענין מאמר חז"ל במכילתא (פ' יתרו, "לאוהבי ולשומרי מצוותי") אמר שם ר' נתן "אלו שהם יושבים בא"י ונותנים נפשם על המצוות". זו לשונו של ר' אשתורי הפרחי בספרו "כפתור ופרח" (פרק עשירי, מהד' ישנה עמ' 36, מהד' חדשה עמ' רמד): "האהבה היא מסירת נפש על המצוות או על ישיבת ארץ ישראל". והדברים צריכים פירוש.

ב"ה מצאנו הפירוש בדברי מחבר "מגן אברהם" (על השו"ע) בספרו "זית רענן", שהוא פירוש על "ילקוט שמעוני". בביאורו למכילתא הנ"ל (בפרשת יתרו) מבאר: "אלו שהם יושבים בא"י, שבא"י היו גזירות קשות והיו יכולים לברוח לחו"ל. ואפילו הכי מסרו עצמם על ישיבת א"י. מה שאין כן היושב בחו"ל במקום גזירות קשות, מתחייב בנפשו דלא (אזיל) [הולך] למדינה אחרת" עכ"ל. זאת אומרת, הצדיקים ההם יכלו להמלט מהגזירות, אילו נדדו למדינה אחרת. אבל מסרו נפשם על עצם ישיבת א"י ולא נטשוה. ואין מקום להציע "ידורו המתנחלים במקום אחר בא"י, כמו תל אביב וכיו"ב". כי הרי הקדמנו דברי רמב"ן שהמצוה היא "כיבוש", לא להשאיר את א"י בידי זרים ולא שממה. כלומר זה לא רק דין על "גברא" אלא גם "חפצא", לא להשאיר שום מקום בא"י שלא בשליטתנו. וכמו הצדיקים שבימי ר' נתן, כן בימינו המתנחלים הם שמסרו נפשם על מצוה יקרה זו.

ועל השאלה הקשה מדוע דוקא הם שסבלו צרות הגירוש, ולא אחרים שהזניחו מצוה זו, כבר ענו קדמונינו. רמח"ל ("דרך השם", ח"ב פ"ג סעיף ח) מציע כי לפעמים צדיק סובל כדי להציל את שאר בני עמו. עוד יש להתבונן שהרי א"י נקנית ביסורין (ברכות ה ע"א). ע"י צרות הללו, א"י נקנית לנו (כן ביאר "קול התור", פ"א, ז' דרכי האתחלתא למעשה). ועוד יש לקחת בחשבון שיש יסורין שהם נסיון לאדם, אם ימשיך

בדרכו שבירר לו ע"פ עקרונות התורה. וזהו הנקרא "יסורין של אהבה". ובכלל, זו היא שאלה עתיקה של "צדיק ורע לו", בה התקשה אפילו משה רבנו. אבל למרות היסורין, אין לפקפק בצדקת דרכם.

סיכום

הגאון רי"מ חרל"פ לימד (בהקדמתו ל"בית זבול", ח"א) כי כל שאלה מעשית או מחשבתית, אפשר למצוא פתרון בדברי חז"ל. בס"ד ביארנו כאן כי המושג "כיבוש ארץ ישראל" איננו גנאי (כמו שסוברים הבורים) אלא הוא שבח גדול והוא עצם המצוה. ואמנם אין לנו כעת שלטון תורני ולכן אין בידינו לקיים מצוה זו כפשוטה. אבל מה שכבר הגיע לידינו ע"י נצחוננו במלחמת "ששת הימים", ודאי שאין לנו רשות לבטל אחיזתנו בארצנו. על כל רב ותלמיד חכם בישראל לפרסם ולחנך ולהשפיע למען נדע כולנו מה היא דרישת התורה. ואם המושג יהיה ברור יותר בעינינו, יש תקוה שנוכל גם להשפיע על אחינו הטועים. "לא עליך המלאכה לגמור, ואי אתה בן חורין להתבטל הימנה".